

PRANAS VIKTORAS RAULINAITIS

1. Parlamento narių grupavimasis į grupes ir partijas

Naujųjų amžių pradžioje, kada parlamentinis valstybių gyvenimas buvo dar nepertoli pažengęs, tautos atstovybės vaidindavo didelės svarbos viešajai nuomonei ir liaudies norams pareikšti šalies valdovams. Tais laikais tautos nuomonės, nors ir netiksliai organizuotos, pareiškimas turėjo didelės vertės ir duodavo naujų motyvų ir nurodymų šalies valdymą vienaip ar kitaip tvarkyti bei nukreipti. Patys parlamentų nariai pamažu diferencijavęsi ir sudarę skirtingų interesų ir savaimingo politikos supratimo grupes davė didesnės galios ir svaros savo reiškiamosioms nuomonėms ir jų formulavimui įstatymuose. Klasinėje parlamentinės dvasios ir tvarkos išaugimo šaly – Anglijoje – parlamente susidarė dvi galingos partijos *Tories* ir *Whigs*, kurios pasikeisdamos pagal rinkimų davinių pajėgdavo stipriai valdyti šalį ir sumaningai vesti Anglijos politiką. Bet nebuvo lemta šioms dviem partijoms pasilikti. Jodvi reformavosi ir dabar mes jau turime net tris žymias partijas, konservatorius, liberalus ir *Labour Party*, kurių pirmosios dvi išaugo iš *Tories* ir *Whigs*, o trečioji atsiskyrė XIX amžy nuo liberalų ir savystoviai susiorganizavo. *Labour Party* tiek sustiprėjo, kad net 1924 metais turėjo savo vyriausybę *Macdonald* partijos leade-riui pirmininkaujant ministeriams ir ši vyriausybė, kaip buvo minėta, 1924 metų spalį mėn. paleido parlamentą.

Kitose šalyse partinis visuomenės ir kartu parlamentų narių grupavimasis ėjo savytais keliais. Francūzijoje ir Italijoje ligi pastarojo karo nebuvo nei vienos pastovios partinės grupės. Daugiausia parlamentų nariai grupuodavosi prie vieno ar kito žymesnio asmens ir palaikydavo jo politiką.

Kitokią partinę dvasią mes matome naujųjų valstybių parlamentuose kaip tai Pabaltės valstybėse, jų tarpe ir Lietuvoje.

2. Lietuvos Seimo partinė diferenciacija

Lietuvos politinės partijos kūrėsi ir organizavosi rusų priespaudos laikais, jos neturėjo praktinio patyrimo valstybiniame gyvenime, vien stiprinosi savo principuose, auklėjo liaudį per laikraščius ir kitokią spaudą daugiau kultūrinėje srity, nes politinis veikimas viešai nebuvo galimas varyti. Priespaudos metais mūsų visuomenė išsiskyrė ideologijos pamatais ir jau prieš karą sudarė dvi aiški srovi – viena jų krikščioniškoji, kita liberaliniai-socialistinė. Visuomenės diferenciacija sparčiau žingsniais ėjo pirmyn. Šį procesą labai pagreitino rusų 1917 m. revoliucija, kurios įtakmėje mūsų liberaliniai-socialistinė visuomenė išsiskyrė ir sudarė skirtingas savytomis programomis partijas. Krikščioniškoji visuomenės dalis tik Steigiamajame Seime galutinai diferenciovosi ir sudarė tris pagrindines sroves, nekalbant apie tas, kurios dabar žymesnės įtakmės visuomenėje nedaro.

Tuo keliu mūsų parlamentinis gyvenimas tapo pastatytas grynai partiniais pamatais. Kiekviena partija turi savo aiškiai formuluotas programas, savąją taktiką ir savus politinius siekimus. Parlamento darbas atliekamas tik techninėje daly pačiame parlamente, kadangi nusistatymas ir politikos kryptį dabar svarsto ir sprendžia kiekvienos partijos ar organizacijos visuotintieji suvažiavimai.

Kokie norai tų suvažiavimų rezoliucijose pasireiškia, tokie ir eina per parlamente esamas partijas ar organizacijas. Parlamentas paverčiamas tuo būdu tik į tam tikrą instituciją, kuri partijų ar organizacijų visuotintųjų suvažiavimų norus principo dalykuose vien tik registruoja ir skelbia tautos vardu.

Todėl ir mūsų Seimo, kaip ir bendrai paėmus pasaulio parlamentų tribūnos nustoja pirmaeilės svarbos. Jeigu kartais Seime ir yra karštai ir daug kalbama, tai tos kalbos skiriamos visai ne tam, kad įtikinti parlamento atstovus ir jų nuomonę pakreiptų, kas yra iliuzorinis

dalykas, bet tik tam, kad tos pasakytos kalbos būtų paskelbtos skaitančiajai publikai. Kalbų tikslas ir yra paaiškinti visuomenei ir tautai vienos ar kitos partijos motyvus svarstomuoju Seime klausimu ir kodėl tas klausimas taip ar kitaip manoma spręsti.

Seimo tribūna tampa reikalinga vien laikraštijai partijų ir atstovų nuomonėms reikšti ir per šią tribūną varyti savo idėjų ir savosios programos propagandą. Nes dabar spauda, ytin užsieny, vaidina pirmeilinės svarbos vaidmenį visuomenės nuomonių sudarymo ir tų nuomonių nukreipimo reikalui. – Gerai pastatytoji spauda įgauna tokios svarbos ir tiek daro įtekmės į patį parlamentą, kad iš kalno laikraščiuose svarstomieji klausimai gali nors netiesioginiai, bet nulemiančiai veikti į visas parlamento įstatymdavystės kryptis.

3. Parlamentas ir viešoji nuomonė

Ne vien laikraštijoje ar bendrai spaudoje reiškiamosios nuomonės turi didelės įtekmės į parlamentą, bet taipgi ir vadinamoji viešoji nuomonė. Ši nuomonė vaidina vaidmenį visur, kur tik yra tautos renkamoji parlamentinė atstovybė arba Seimas. Viešoji nuomonė galima tenai kur yra spaudos ir susirinkimų laisvė, kur leidžia viešai ir laisvai svarstyti kiekvieną politinį ar viešosios svarbos klausimą. Pati viešoji nuomonė yra visuma tam tikru laiku visuomenėje esamų nusistatymų, nuomonių, jausmų, priimtųjų principų arba išisaknėjusiųjų prietarų, kurie bendrai paėmus sudaro viešosios nuomonės turinį, kuris galima suvesti į keletą pamatinių dėsnių. Šie pamatiniai dėsniai tam tikru laiku ar jie bus tikri ar klaidingi – individų masės yra skaitomi, kaipo teisybės išreiškimas tokio pobūdžio, kuriam jau yra labai sunku atimti tikėtinumo pamatą¹.

Kada kokia nuomonė labai praplinta visuomenėje tiesiog galima sakyti, kad ji yra pačiame ore, tuo norint pareikšti, kad kiekvienas šia nuomone yra persiėmęs, ja gyvena ir jai tiki. Viešajai nuomonei

¹ *Dicey. Lecons sur les rapports centre le droit et l'opinion publique en Angleterre.* Vertimas iš anglų. Paris 1906 p. 18 ir sek.

paskleisti nelengva yra, nes ji savaime negimsta minioje, bet pamažu eina iš atskirų individų ir tuo apima visą minią. Čia galime prisiminti mūsų Kauno Teatre daug kartų statytos operos **Sevilijos Kirpėjo** veikiantį asmenį **Don Bazilio**, kuris aiškina **daktarui Bartolo**, kas tai yra šmeižimas ir kaip jis visur paplinta. Iš Don Bazilio aiškinimų matyti, kad šmeižimas kurio nors asmens eina iš kart pamažu, švelniai ausį kutena, paskui sriovena, kaip vandens banga ir **pagaliau trenkia kaip iš armotos**. Čia jau gimsta tuo klausimu viešoji nuomonė ir visoje pilnumoje pasireiškia savo geromis ar blogomis pasekmėmis.

Nes paprastai yra taip, kad kiekvieno proto ar prakilnaus dalyko iniciatyva paeina ir turi paeiti iš atskirų asmenų, kaip sako *Mill (on Liberty 119)*, bet reikia dar pridurti, kad ir blogų dalykų ir naujų kvailybių ar niekšybių iniciatyva taipgi paeina, bendrai paėmus, iš vieno ar kelių asmenų.

Bet viešoji nuomonė yra reikalinga demokratinėse ir parlamentinėse valstybėse, kaip rengiantis į parlamento rinkimus, taip jau ir besidarbuojant parlamentui ar vyriausybei ta prasme, kad parlamentas galėtų tinkamai atstovauti Tautai, o vyriausybė žinotų šalies norus. Žinoma, parlamentinei vyriausybei yra tautos valios nurodymas kiekvieni nauji parlamento rinkimai ir patys išrinktieji parlamentariai, kurie tautos įgaliojimu leidžia įstatymus ir per vyriausybę juos vykina. Bet visa nelaimė yra ta, kad išrinktasai parlamentas dažnai savy užsidaro ir greitai nustoja jautęs ir atstovavęs tikrąją viešąją tautos nuomonę; vėl gi ir patsai parlamentas negali pretenduoti tiksliai atstovaujans tautos nuomonei, nes jis rinkimų metu išeina dažniausiai kaipo vaisius tos agitacijos ir propagandos, kuri buvo atskirų partijų varoma.

Kuo daugiau ši propaganda buvo varoma operuojant netikrais faktais ir iš [jų] darant klaidingas išvadas, kaip pataria **Sevilijos Kirpėjo** Don Bazilio daktarui Bartolo paleisti šmeižimą apie grafą Almavyvą, kuris pastarajam yra pavojingas kaipo konkurentas prie jo gražuolės auklėtinės Rozinos, tuo labiau ir išrinktasai parlamentas bus tolimes-

nis tikrajai tautos valiai. Todėl tautos vadų yra pareiga perspėti šmeižiančiąją ir klaidinančiąją propagandą ir jai energingai kelių užkirsti tiksliai ir teisingu viešosios nuomonės informavimu ir ugdymu.

Viešoji nuomonė nereikia skaityti kaip nusistovėjusi ir pastovi bei daugiau mažiau bendra visai visuomenei; ši nuomonė greičiau yra rinkinys įvairiausių prieštaraujančių įsitikinimų, kurie gimsta diskutuojant viešuosius dalykus ir valstybės politiką.

Senovėje, kada viešose vietose kas dieną susirinkdavo visi piliečiai, kaip Atėnuose į Agorą, o Romoje į *Forum Romanum* – tai tenai ir buvo viešosios nuomonės gimimo vieta; dabar gi moderninėje demokrati-joje, kada nėra fizinės galimybės surinkti piliečius į vieną vietą, tai viešoji nuomonė pamažu gimsta ar tai paskaitų, susirinkimų, mitingų ar laikraštijos keliais, kurie eina į kiekvieną asmenį ir duoda jam iniciatyvos vienaip ar kitaip galvoti, nusistatyti.

Viešosios nuomonės sudarymas šiuo atveju eina sekančiai:

Politiniai klausimai diskutuojami yra visai laisvai ir kiekvieno norinčio dalyvauti tose diskusijose; viešosios nuomonės srity visuomenės reikalai diskutuojami viešumoje, kas sudaro reikalą tam tikros viešosios moralės dalykų stovį aiškiai ir tikrai nušviesti. Taip pat viešumas verčia vyriausybę sąžiningai eiti savo pareigas ir sumažina Seimo kontrolės stropumo reikalą. Viešai diskutuojant visuomenės reikalus kalbos eina paprastai visuomenės gerovės idėjos vedinos, taip kad ir patsai parlamentas turi visada veikti visuomenės gerovės idėjos įkvėptas. Kad viešoji nuomonė būtų tinkamai vadaujama – ji turi būti organizuotai vedama ir palaikoma. Ši viešosios nuomonės organizacija turi sekančias ypatybes:

1. Ši organizacija sudaroma iš keleto rinktinių asmenų. Ir visuomenė, be abejo, dalyvauja, tik daugiau pasyviai, viešajai nuomonei tiekdamas šalininkų ir pasekėjų.

2. Nūdieninė viešosios nuomonės organizacija paeina nuo spaudos darbuotojų – leidėjų ir laikraštinių sugebėjimo ir energijos. Leidėjai ir rašytojai per laikraščius ir kitokius spaudinius platina siauruose

būreliuose išdirbamas nuomones plačiose masėse. Šios idėjos sudaro tam tikros pasaulėžiūros pasekėjus, daro įtekmės į patį įstatymų leidėją, skatina naujas socialines, ekonomines ir politines reformas. Taip skleidžiamos nuomonės gali būti visuomenei labai naudingos ir veikti į ją auklėjančiai, bet gali būti taipgi žalingos, ardančios visuomenės tvarką ir griaunančios pačią savąją valstybę.

3. Skleidžiamosios per spaudą nuomonės į plačiąją visuomenę eina vadinamu spaudos ir nuomonių laisvės principu. Bet mes gerai žinome, kad nekultūringoji ir demagoginė įvairių partijų ar grupių spauda dažnai pereina viešojo padorumo ribas ir siekia savų tikslų įvairiausiomis priemonėmis, kaip tai šmeižimai, melas, gyvenimo faktų ir vyriausybės darbų aprašymo iškraipymas.

Visa tai daroma iš kalno numatytu būdu ir žinomiems tikslams. Mūsų visuomenė daug gyvena ir tokiais paskleistomis pramanytomis žiniomis, klaidinančiais politikos įvykių aprašymais, jei skaito vien tik tam tikros pakraipos spaudą. Norint pačiai visuomenei orientuotis reikia ir priešingos pakraipos spaudą skaityti; tada galima atskirti tiesą nuo šmeižimo ir savystoviai prisidėti prie viešosios nuomonės kėlimo ir palaikymo². Tiesa, ir mūsų Seimo atstovai nori veikti į visuomenę ir ją savo prakalbomis, pranešimais bei mitingais politiniai auklėti. Viena tėra nelaimė, kad liaudies auklėti politiniai imasi dažniausiai tie Seimo atstovai, kurie yra patys dar politiniai nepribrendę ir vietoj teigiamų vaisių gauname liaudies demoralizaciją ir jos politinę apatiją bei pasingumą. Tokioje liaudies nuotaikoje lengva paskui būva dideliems demagogams ir visokių gėrybių žadėtojams prižvejoti sau daug šalininkų ir rinkimams reikalingų balsų.

Jei dėmesingai sekti Lietuvos Seimo atstovų darbus, kaip Seime, taip ir pačioje visuomenėje, tai mes galime pastebėti, kad kai kurioms Seimo grupėms vien ir terūpi ruošti ateinantiems rinkimams ir ateinantiems laimėjimams rinkimų kovoje.

² Pasiskaityti: Hauriou. *Precis de droit constitutionnel* Paris 1923, p. 213–218.

Šios Seimo grupės, sudarydamos pačiame Seime mažumą, paprastai laikosi opozicijoje, kaip Seimo taip ir vyriausybės darbams. Opozicijos gi padėtis labai lengva. Jai pakanka vien budriai sekti vyriausybės ir Seimo pozicijos darbus ir kiekviena proga vardan vadinamųjų visuomenės ir darbo žmonių reikalų aukštai kelti balsą ir nurodinėti, kad Seimo pozicija ir vyriausybė varo visai valstybei ir darbo žmonėms pražūtingą darbą. Tokis nurodymas, nors ir nepama tuotas būtų, labai pigus atlikti ir jis savo daro.

Seime pasakytos kalbos, o jų šiems tikslams nesišykštima, praplinta plačiose miniose spaudos ar Seimo atstovų visuomenei pranešimų keliu ir varo savąjį viešosios nuomonės nustatymo darbą. Opozicijai yra nesunku tas darbas dirbti, nes ji turi daug laiko ir noro visuomenei skleisti jai naudingas žinias, kaip savo laikraštijoje, taip ir visais kitais būdais, kurie labai įvairūs, naudojantis Seimo atstovams nevaržoma žodžio laisve ir niekam nekontroliuojant jų, nors tai ir antivalstybinio pobūdžio būtų, pranešimų bei kalbų.

Spaudoje skleidžiamos neteisingos žinios gali būti persekiojamos, atitaisomos ar kaltininkai baudžiami tam tikrais tiksliais ir protingais spaudos laisvę tinkamai tvarkančiais įstatymais. Nes spaudos laisvė nereiškia, kad galima skelbti visa ką tik nori ir naudinga skelbiamajam; reikia žiūrėti, kad nebūtų apsilenkta su tiesa, kad aprašomieji vyriausybės ir Seimo darbai būtų neiškreipiami. Patys nesusivaldantieji turi būti įstatymo keliu suvaldyti.

4. Referendumas

Referendumas, kaipo grynai demokratinė piliečių teisių institucija nėra koki konstitucinė naujovė. Referendumas yra jau seniai organizuotas Šveicarijos Konstitucijos, kur jis turi daugiausia praktinio pritaikymo ir tikslingai funkcionuoja ačiū Šveicarų tautos politiniam subrendimui. Referendumas yra taipgi įvestas Vokietijos konstitucijoje; referendumo teisės mes randame taipgi Lietuvos valstybės konstitucijoje, kuri nustato, kad kai kuriais atvejais, keičiant valstybės

konstituciją galima ir turima eiti prie balsavimo konstitucijos pakeitimo ar papildymo referendumo keliu (V. K. str. 103).

Referendumas yra svarbiausia tiesioginės tautos valios reiškimo ir tautos dalyvavimo įstatymų leidime bei šalies valdyme institucija. Yra labai daug rūšių pačio referendumo, pirmiausia įstatymų leidžiamasai ir administracinis referendumas.

Leidžiant įstatymus ar pravedant kokį administracijos nutarimą kartais buvo klausama, kur tas konstitucijos nustatyta, tam tikra tvarka referendumo keliu pačių piliečių nuomonės. Nesigilindami į administracinį referendumą, paliesime vien įstatymų leidimo, kuris ir įeina į mūsų darbo sritį.

Įstatymų leidimo referendumo yra įvairių rūšių. Pirmiausia **patarimo**, paskui **veto** ir **ratifikacijos referendumai**. Patarimo (konsultacijos) referendume klausama tautos apie norimo išleisti įstatymo pagrindinius dėsnius; veto referendumas yra kada tam tikras, nustatytas, piliečių skaičius pasipriešina įstatymui ir reikia tada jis atiduoti referendumui nuspręsti; ratifikacijos referendumas yra, kada jau išleistam įstatymui reikalingas piliečių pritarimas, to įstatymo priėmimas visuotinu balsavimu.

Patarimo ir veto referendumo formos maža vartojamos, nes geriausia yra kada jau priimtas įstatymas parlamente duodamas pačiai tautai galutinam jos žodžiui tuo įstatymu tarti, t. y. vartojamas ratifikacijos referendumas. Šis referendumas yra privalomas, kada konstitucijos yra nustatyta kiekvienam įstatymui išleisti tautos balsavimas, referendumas yra fakultatyvus, kada tik tam tikrais numatytais atvejais turi būti įstatymas patiektas visuotinam balsavimui. Ši procedūra eina tada, kai tam tikras piliečių skaičius reikalauja konstitucijoje numatytu būdu įstatymą atiduoti referendumui arba patsai Respublikos Prezidentas tam tirais atvejais privalo įstatymą patiekti referendumui, pavyzdžiui, Vokietijos prezidentas.

Referendumas gali būti surištas su piliečių – rinkikų iniciatyvos teise įstatymų leidime. Mūsų piliečiai – rinkikai turi įstatymų inicia-

tyvos teisės (V. K. 20 §), bet jų patiektąjį įstatymą paskui jau nėra reikalo duoti referendumo keliu priimti. Kitur ši teisė iniciatyvos surišta su referendumu yra praktikuojama.

Referendumas yra plačiai praplitęs ir praktikuojamas daugely valstybių. Revoliucinė Francūzija buvo jį įvedusi 1792 metų rugsėjo 21 dienos „Convention nationale“ nutarimu: „qu'il ne peut v avois de constitution que celle qui est acceptee par le peuple“. Šis nutarimas buvo vykintas ir konstitucijos 1793 metų birželio mėnesio 24 dienos, III (Respublikos) metų *fructidor* 5 dienos ir VIII metų *frimaire* mėnesio 22 dienos buvo patiektos tautai ratifikuoti. Dar ir vėliau buvo referendumo bandymų, bet 1875 metų konstitucija referendumą Francūzijoje panaikino³. Anglija, kur viešpatauja parlamento suverenumas, yra priešinga visokioms referendumo formoms. Europoje referendumas yra giliai šaknis įleidęs tik vienoje Šveicarijoje, jis galimas taipgi Estijoje. Referendumo institucija yra priimta daugely Jungtinių Amerikos valstybių ir Anglijos parlamentą turinčiųjų kolonijų tarpe.

Referendumas, kaipo demokratinė institucija yra pilnai priimtinas ir palaikytinas moderninėje valstybės valdymo formoje, kadangi principiniai konstituciniu žvilgsniu negalima padaryti jam jokio užmetimo. Valstybės valdymas yra kaip teoretiniai įmanomas, taip ir praktiniai galimas per parlamentinę vyriausybę ir dalyvaujant tam tikrais įstatymų leidimo atvejais pačiai tautai. Įstatymų leidimas vien parlamento kompetencijoje eina, tiesa, sklandžiau ir greičiau; bet nesvarbu turėti greitai išleistus ir skaitlingus, o tik gerus įstatymus.

Galiausiai ir parlamento, kaipo tautos suverenumo, institucijos esimas valstybėje nėra kokis nors nepajudinamas ir neklaidingas dogmatas. Vienur geriau, kad parlamentas turi tautos suverenumo pilną atstovavimą, kitur gi visai tikslu ir patiems šalies gyventojams naudinga, kad ir patys piliečiai turės teisės tiesioginiai dalyvauti savo reikalų sprendime ir interesų atstovavime.

³ Hauriou. op. cit. p. 605–606.

Vienos ar kitos šalies valdymo formos ar šių formų kombinacijos pasirinkimas priklauso nuo vietos gyventojų pilietinio ir politinio priaugimo savo reikalų supratime ir jų atstovavime. Kas yra priprasta ir gera demokratinėje Šveicarijos respublikoje, nevisa tai galima pritaikinti Lietuvoje. Jei Šveicarijoje referendumas gerai veikia ir tuopat šalies piliečius auklėja, sunku būtų tvirtinti, kad Lietuvoje, vos pradėjus laisvą ir nepriklausomą šalies valdymą parlamentiniu keliu, referendumas galėtų, prie dabartinio tautos išsilavinimo, duoti tų vaisių, kuriuos jis atneša kultūringoje Šveicarų respublikoje⁴.

5. Parlamento vadai

Parlamente dalyvauja tie patys tautos nariai ir jam nuomonę sudaro ne visi atstovai, bet frakcijų leaderiai, kurie klausimų svarstyme savo frakcijose turi nusveriančios įtekmės. Tokie asmenys yra visuose parlamentuose, jų netrūksta ir mūsų Seime, kurį valdo keletas didesniųjų partijų leaderių, kaip tai: Krupavičius, Šmulskštys, dr. Bistras, dr. Vailokaitis, Jočys, dr. Jokantas, Mikšys, prel. Staugaitis, dr. Draugelis, Kasakaitis, Sleževičius, Bielinis, Toliušis ir kiti. Šis leaderių valdymas Seime pveda prie faktinės kelių asmenų Seimo darbų eigą nusveriančios galios, kuri yra Seimo pozicijos vadų rankose. Kaip pirmiau karaliai buvo neklaidingi tautos valios reiškėjai ir angluose susidarė net patarlė, kad „The king can do no wrong“ t. y. karalius negali klysti, taip nūnai tą rolę paėmė vaidinti parlamentų leaderiai, kurie, tiesa, savo neklaidingumą semia frakcijų nutarimuose bei tarpfrakciniuose pasitarimuose, susitarimuose, kompromisuose ir kitais tolygiais keliais.

6. Parlamentas ir demokratija

Kitaip ir negali būti demokratinės valstybės parlamento darbuose. Norint išleisti visuomenės nuomonei atitinkantį ir liaudies daugu-

⁴ Plačiau del referendumo: Duthoit. Le suffrage de demains. Esmein 7 ed t. 1 p. 411 ir sek. Horace Micheli. Trois scrutins populaires en Suisse Le Correspondant 1923 m. sausio 10 d. Max Turmann. Vers plus de justice politique. Le Correspondant 1918 m. lapkr. 10 d. Hauriou op. cit. p. 603–607.

mos interesus tenkinantį įstatymą visada reikia kreipti dėmesį taipgi ir į patį parlamento teisių šaltinį – tautą ir suprasti, kokie jai įstatymai naudingi ir reikalingi ir kokių ji sau įstatymų nori.

Tautos noras pasireiškia jos daugumos noruose, bet negalima skriausti ar spausti ir tautos mažumos interesus, kada tie interesai ar tiesioginiai ar bent kompromiso keliu gali būti suderinami su daugumos interesais ir pilnai galimi demokratinėje valstybėje. Demokratinės valstybės parlamento pareiga yra prisitaikinti prie tautos valios ir ta valia vadaujantis įstatymus leisti. Mūsų laikais kitaip ir negali būti, nes patsai parlamentas yra demokratinės tvarkos išvada ir jo įstatymų leidimas eina toje pačioje demokratinėje dvasioje.

Ta pati demokratija ne vienaip suprantama įvairiose valstybėse. Anglija yra demokratinė šalis ir net turėjo 1924 met. *Labour Party* vyriausybę, bet jos parlamento leidžiamieji įstatymai ir šalies juridinės institucijos yra, pavyzdžiui, visai kitokios negu demokratinės ir respublikinės Francūzijos. Anglijoje privatinės nuosavybės teisė visai kitaip suprantama ir anglų teisė leidžia gauti paveldėjimo keliu nedalintus žemės ūkius ar turtus, o Francūzijoje kaip tik yra priešingas dėsnis. Ištikus savininko mirčiai, jo turtai, su tam tikromis išimtimis, yra įpėdinių lygiai dalinami ergo smulkinami. Vienur įstatymų leidėjai mano, kad yra demokratiška, kada šalies piliečiai vyrai ir moterys turi lygias, kaipo politines, taip ir kitokias ekonomines, socialines – teises, kitur gi demokratija (Šveicarija, Francūzija) skaito, kad moterims nereikia lygių politinių teisių.

Toliau einant, galima tvirtinti, kad demokratijos įtekmė į parlamentą yra nelygi visose valstybėse. Kur demokratija daugiau susipratusi ir geriau organizuota, tenai ir jos nuomonės turi nusveriančios galios. Vėl pati demokratija, kaip socialinėje taip ir konstitucinėje prasmėje, yra nevienodai nusistačiusi savo pažiūromis į plačiosios visuomenės reikalus. Rusų demokratija savo galvotrūkčio greitumo evoliucija, revoliuciniais keliais priėjo prie proletariato diktatūros ir privatinės nuosavybės ekspropriacijos. Anglijos ir Vokietijos pati kraštutinė demokratija (kai-

rieji elementai) irgi nori eiti tais pačiais socializacijos ir nacionalizacijos keliais. Rusijos evoliucionavusios į bolševikus demokratijos idėjos paplito visame pasaulyje ir bandė sukelti net antiparlamentinį judėjimą, kuris, nepavykus keliems bandymams (Vokietija, Madarija, paskiausia Estija), matomai, eis kitais demokratingesniais keliais.

Lietuvos socialistinė demokratija savo santykiuose su Seimu dažnai reiškia svetimas, mūsų šalyje realaus pamato neturinčias, idėjas, kaip tai viso[s] žemės nuosavybės nusavinimas ir visų žemę dirbančiųjų valstybės nuomininkais pavertimas. Tokios idėjos, nors ir nevykinamos, turi daug įtekmės Lietuvos Seimo darbuose. Seimas, norėdamas didesnę gyventojų skaičių padaryti laimingais, nusavina mažesniojo stambiųjų savininkų skaičiaus žemes ir per Žemės Reformą jas dalina neturintiems ar per mažai jos turintiems. Tokia demokratijos, daugiausia krikščioniškosios, įtaka į Seimo darbus turi daug teigiamosios svarbos ir veda šalį prie laimingesnio, kaip politinio, taip ir socialiniai-ekonominio, gyvenimo.

7. Ateities galimybės

Pažiūrėję į svarbesnius kai kurių valstybių parlamentinio gyvenimo istorijos etapus ir iškelę pamatinius parlamentinės tvarkos principus, dabar galime, užbaigdami mūsų darbą, kiek leidžia šio darbo ribos, paliesti parlamentinės tvarkos ir tautos atstovybės vertinimo ir jų ateities galimybes.

Plečiantis politinėms piliečių teisėms ir suteikiant tas teises platesniems visuomenės sluoksniams bei ilgainiui visiems šalies piliečiams, nuo tam tikro amžiaus, be lyties skirtumo ir neatsižiuirint į jų socialinę, ekonominę ir mokslo padėtį, gaunama vis daugiau ir daugiau praktinės galimybės bandyti gyvenime demokratijos dėsnius. Šie demokratijos dėsniai, kiek jie liečia tautos atstovybės organizavimą ir parlamentinės institucijos tobulinimą ir reformas, išeidami iš esamosios konstitucinės šalies tvarkos padėties, iškelia parlamentų veikimo silpnąsias puses ir nurodo jų taisymo reikalą bei kelius.

Demokratinės minties vystymosi eigoje vis daugiau ir daugiau randasi šalies piliečių, kurie nusimano ar pretenduoja nusimaną ne tik vietos bet ir visos valstybės reikalų supratime ir tų reikalų tvarkymo bei tenkinimo apyptovose ir priemonėse. Savaiame kyła ambicingas noras, kitais nepasitikint, eiti pačiam ir tiesioginiai ir kitokiais keliais dalyvauti tautos atstovybės darbuose. Tokis piliečių atjaustas noras yra ne be pamato, kadangi laiko bėgyje ir patys parlamentai, kaipo tautos atstovybės, duoda progos manyti apie reikalingumą jų sąstatą ir teises pakeisti, kitaip organizuoti.

Ir ką gi mes tuo reikalu galime pastebėti iš gyvenimo. Prisižiūrėję į užsienių valstybių parlamentinę istoriją, parlamentų sąstato ir jų teisių žvilgsniu, ir neidami pro šalį savos valstybės tautos atstovybės – Lietuvos Seimo – galime konstatuoti, kad pamažu susidaro tam tikras politikų, parlamentų narių žmonių skaičius, kurie jau buvę kartą parlamente nori vėl į jį patekti ir, kad ir nepatekę vienuose rinkimuose, turi vilties ir pretenduoja būti tinkamais, patyrusiais, ateinančiojo parlamento nariais. Taip ir susidaro kiekvienoje parlamentinėje valstybėje tam tikras skaičius kandidatų į parlamento narius. Šie parlamento kandidatai, jei tik sugeba visada tinkamai išlaikyti savosios grupės ar partijos discipliną bei taktiką, natūraliniai tampa vėl kandidatais ateinančiuose rinkimuose. Ir atrodo, kad jau nėra galimybės surasti jiems pakeisti tinkamesnių, geresnių žmonių. Be abejo, parlamentinis darbas duoda tam tikros ir gana didelės progos priprasti prie tautos interesų atstovavimo ir valstybės valdymo, leidžiant reikalingų įstatymų ir kontroliuojant vyriausybės vedamąją politiką bei šalies administracijos darbus.

Prie tokių apyptovų parlamento nariai, kaipo parlamentinės institucijos sudėtinės dalys labai įsigali ir stengiasi, kiek tai leidžiama konstitucijos įstatymo, savo teises praplėsti. Pasitaikius tinkamai konstitucinei ar parlamentinei progai būva dedamos pastangos vis daugiau įgauti teisių parlamentams.

Tokis parlamento įsigalėjimas šaly nevisada gali būti naudingas šalies valdymo ir valstybės politikos vedimo darbe. Šiuo tikslu, kad

kiek sušvelninti parlamento užsimojimą socialinėse, ekonominėse, kultūrinėse ir politinėse reformose, naudojamasi Senato arba Aukštųjų Rūmų institucija. Bet ir patsai Senatas, kada jis tampa tam tikra tvarka rinkimų keliu sudaromas, paėina iš tų pačių šalies piliečių noro ir nebūva daugely atvejų, principiniai ir faktiniai opozicijoje ar bent energingesnėje parlamento darbų kritikoje, tuo labiau, kad parlamento ir Senato nariai susigyvena, vieni kitus supranta ir palaiko, nes dažniausiai iš parlamento narių eina kandidatais ir Sento nariais.

Parlamento darbų kontrolė prie dabartinės daugelio valstybių konstitucinės tvarkos yra galima dvejopu būdu: viena, kad parlamentai renkami trumpam laikui (paprastai 2–5 metams) ir antra, kad respublikos prezidentas ar karalius turi teisės parlamentą paleisti. Respublikos prezidento teisė parlamentą paleisti yra tik tada didesnės vertės ir praktinės galimybės, kada patsai prezidentas priklauso ne nuo parlamento, bet yra tiesiog tautos renkamas.

Kylant tautos politinei sąmonei, labai išsiplatinus spaudai, visuomenėje susidaro stipri ir galinga viešoji nuomonė, kuri savaime veikia į parlamentą ir tuo kontroliuoja ir net pakreipia tam tikroje plotmėje jo darbus ir duoda minties įstatymų leidimui.

Augant ir stiprėjant tautos politinei sąmonei ir politiniam susipratimui eina lygiagrečiai pilietinių ir politinių šalies piliečių teisių suvienodinimo ir jų praplėtimo reikalavimas. Šis reikalavimas apsiereiškia teikiamose partijų programose rinkimams į parlamentą ir pamažu įgauna realaus pobūdžio bei atsiekia savo tikslą, t. y. piliečių teisės sulyginamos ir praplečiamos. Šitas žygis yra pradėtas XIX amžyje daugelyje parlamentinių valstybių ir kas kart įgauna didesnio ar mažesnio įvykinimo, kaip tai dalinas moterims politinių teisių suteikimas Anglijoje 1918 metų tautos atstovavimo įstatymu, tos teisės be didesnių pastangų įgautos respublikinėje Vokietijoje, kur vyrų ir moterų teisės sulygintos. Šiomis teisių lygybėmis, be jokios kovos ir ypatingo reikalavimo iš moterų pusės, yra apdovanotos ir Lietuvos moterys.

Kur abiejų lyčių, vyrų ir moterų, teisės dar nesulygintos, tenai eina tautos sąmonės nušvietimas ir viešosios opinijos sudarymas moterų teisių naudai. Šis darbas yra varomas, kaip moterų teisių šalininkų organizacijų, taip ir kai kurių parlamento narių, kaip Šveicarijoje, taip Francūzijoje ir kitose valstybėse. Yra pamato manyti, kad viešoji nuomonė nusistatys teigiamai, ir moterys, kur dar neturi lygių teisių, jas pamažu įgaus.

Einant kovai už teisių lygybę, kartu vystosi moderniosios demokratijos tendencijos tinkamai sutvarkyti parlamento ir vykdomosios galios santykius. Parlamentas, kaipo tautos suverenumo atstovybė, turi savy tautos valios reiškimo teisę, kuria naudodamasis gali vienaip at kitaip nustatyti savo santykius su vykdomąja galia, kurią sudaro Respublikos Prezidentas su Ministerių Kabinetu ir Teismas.

Kaikurie teoretikai nori, kad galios būtų griežtai išskirtos ir teismas pripažintas trečiąja teisiąja galia, bet mums atrodo, kad geriausiai bus teismui užleidus tam tikrą savistovią teismo funkciją, o patį teismą priskyrus, teoretiniu žvilgsniu, prie vykdomosios galios.

Valstybės valdžios galios tada sudaromos iš parlamento ir vykdomosios galios. Parlamentas leidžia įstatymus, o vykdomoji galia juos vykina. Bet ir patsai parlamentas nori turėti įtekmės į įstatymų tinkamą vykinimą. Tam atsiekti naudojamosi įvairiais keliais. Arba parlamentas veikia į vykdomosios galios darbus per savo įvairias ir skaitlingas komisijas, arba jis išvis sumažina vykdomosios galios teises ir patsai, kad ir netiesioginiai, imasi įstatymo vykinimo.

Nūdieninė tendencija šiuo klausimu yra dvejopa. Kur valstybėse parlamentai per daug naudoja savo teises, tenai norima prieiti prie vykdomosios galios, ytin respublikos prezidento galios, sustiprinimo ir praplatinimo. Ši tendencija yra jaučiama Francūzijos parlamentiniame gyvenime, kur yra reiškiamos nuomonės, kad Respublikos Prezidentą rinktų pati tauta arba bent platesnės rinkikų grupės, kaip kad dabar tik parlamentas ir Senatas kartu.

Kilusiųjų iš pasaulinio karo valstybių tendencija buvo kuodau-
giausia galios duoti pačiam parlamentui o vykdomosios galios virši-
ninką – prezidentą, jei ne visai panaikinti, tai jam duoti tokių teisių,
kurios nevaržytų parlamentų darbus. Ši tendencija, kad ir ne pilnu-
moje, yra įgyvendinta Pabaltės valstybėse, kur prezidentai savo ypa-
tingomis teisėmis negali pasigirti ir ypatingu aktingumu nepasirodo.

Priimtinas ir tikslingas klausimo rišimas dėl galių santykiavimo
galimas ne tiek rašytosios konstitucijos, kiek paties valstybės gyve-
nimo praktikos pagalba. Valstybės gyvenimo praktika gali nustatyti
kiek ir kada ir kuriais atvejais vykdomoji galia turi ir privalo savysto-
viai pasielgti, norėdama tinkamai apsaugoti valstybės nepriklauso-
mybę ir vykusiai vykinti tautos ir tautos atstovybės norus: žinoma,
tam visa turi būti tinkamas ir tikslus konstitucinis pamatas.

Ateity galimas ir numatomas aukštesnis tautos bendradarbiavimas
su parlamentų ir vykdomąja galia. Yra visai galima ir geistina, kad
ateity visos tautos balsavimas arba referendumas įstatymų leidime ir
vykdomosios galios darbų kontrolėje visoje pilnumoje ir nusveriančia
galia išsivystytų ir reikštųsi. Juo daugiau tauta iškilusi išsilavinime,
juo mažiau ji pakelia valdymo jungą, juo labiau ji nori pati savi val-
dyti, pati tiesioginiai savo reikalais rūpintis. Patsai savęs valdymas
tautoje yra galimas pravedus tą norą tam tikru organizuotu keliu ir
įvedus referendumą, kaip įstatymams priimti, taip ir vykdomosios
galios administraciniais žygiams kontroliuoti. Tada parlamentas
virsta svarbesniems įstatymams, valstybės konstitucijoje numatytais
klausimais, vien paruošiamoji instancija, galutinoji ir sprendžiamoji
yra pati tauta. Be abejo, nereikia užmiršti, kad referendumo instituci-
ja gali būti lanksti ir tinkamai funkcionuoti tik aukštai kultūringose
valstybėse.

Mūsų laikais demokratinėje visuomenėje yra jaučiamas noras ir
toliau matantieji mokslininkai bei politikai reiškia minties, kad tau-
tos atstovybė ne tik būtų perorganizuojama, bet ir papildoma visai
naujais ligi šiol nedalyvavusiais elementais. Šie elementai yra ekono-

minių interesų ir pramonės demokratijos⁵ atstovai, kurie organizuoti savo profesinėse sąjungose ar specialinėse profesinėse organizacijose galėtų ir turėtų įeiti į politinę tautos atstovybę arba sudaryti kitą, tam tikromis teisėmis ekonominį parlamentą.

Šios idėjos, dar kad ir negavusios tinkamo realizavimo nežiūrint Vokietijos pramonės demokratijos pastangų, bet visgi įgauna vis daugiau šalininkų ir verčia apie jas galvoti, joms tam tikros svarbos ir vertės duoti valstybės gyvenime. Ir Lietuvos valstybės konstitucija negalėjo tylomis praeiti šių taip svarbių ekonominių interesų atstovavimo. Konstitucija (V. K. str. 89) nustato, kad įstatymų keliu steigiami žemės ūkio, prekybos ir pramonės, darbo ir kitokie rūmai, kurių bendradarbiavimą su valstybės valdžia (atseit ir su parlamentu), normuojant ūkio gyvenimą, nurodo įstatymas⁶.

Visas ateities galimybes parlamentinės tvarkos nustatyme ir reformavime nėra reikalo čionai minėti, mes tenkinsimės dar priminę, kad mūsų laikų valstybės negali gyventi vienos sau užsidarę savo ribose ir tenkindamos vien savomis, tautinėmis institucijomis. Pasaulinio 1914 lig 1918 metų karo pasekmės taip toli pastūmėjo valstybių bendradarbiavimą, kad tam tikslui buvo net įkurta Versalės taikos traktatų Tautų sąjunga, kuri veikia atskira konstitucija, vadinamuoju Tautų sąjungos paktu. Šis paktas nustato tarptautiniame gyvenime dar nebuvusią didelės svarbos įstaigą – Tautų sąjungą, – kurioje gali dalyvauti lygiomis teisėmis viso pasaulio valstybės.

Savo dalyvavimu šios valstybės sudarydamos tarptautinę politinę instituciją, kartu sudaro ir, galima taip pavadinti, kai ką panašaus į **Tautų Senatą**.

Kaip žinoma iš parlamentinės istorijos, parlamentinės valstybės ir

⁵ Del pramonės demokratijos str. P. Čisavinis. Pramonės demokratija. „Darbininkas“ 1924 m. 37 (274) Nr. Del ekonom inter. Raulinaitis, viršuje cituotas straipsnis iš „Lietuvos Ūkio“ Ekonominė tautinių interesų atstovybė etc.

⁶ Plačiau P. Raulinaitis. Darbo pradas Lietuvos Valstybės Konstitucijoje „L a i s v ė“ 1922 m. Nr. 143, 144, 145.

tautos gyvenimas prasideda paprastai Senato ar Aukštųjų Rūmų organizavimu ir paskui jau vystosi toliau ir užleidžia pirmutinės svarbos vietas parlamentui arba tiesioginei tautos atstovybei.

Naudojantis šia analogija, galima manyti, kad ateity tarptautinis gyvenimas, remdamasis tautų sugyvenimo ir visuotinosios taikos pamatais, taip toli nueis ir tiek susipins atskirų valstybių interesai, kad visai yra galimas daiktas, kad bus organizuota visuotinių ir proporcingųjų rinkimų, tam tikru gyventojų skaičiaus pamatu, tarptautinis arba **Tautų parlamentas**. Šis parlamentas gal ir neįgaus sprendžiamą pobūdžio, bet galės būti paruošiamoji instancija tarptautiniams įstatymams priimti pasaulinio referendumo keliu. Bet tai vis dar tolimi ir problematingi laikai.

Tuo tarpu mums pravartu naudotis esamomis konstitucinėmis laisvėmis, jas auklėti visuomenėje ir taip sutvarkyti mūsų šalies parlamentinį gyvenimą, koordinuojant Seimo ir vyriausybės darbus, kad šalies parlamentinė institucija būtų toji šventovė, kurioje nerastų vietos asmeniniai partijų ar atskirų asmenų interesai, o būtų šventai saugojami ir atstovaujami visos tautos reikalai ir dirbama visų piliečių laisvei, gerovei ir kultūrai kelti.

Literatūra

1. Alekna. Lietuvos istorija. Platesnioji laida.
2. Anson. Law and custom of the Constitution 1909.
3. Arndt. Reichsverfassung 1919.
4. Barthelemy. Les institutions politiques de l'Allemagne contemporaine 1915.
5. Barthelemy. L'organisation du suffrage et l'expérience belge 1912.
6. Barthelemy. Le role du pouvoir executiif dans les republiques modernes.
7. Barthelemy. Le Gouvernement de la France 1919.

8. Boutmy. Etudes de droit constitutionnel France. Angleterre. Etats-Unis.
9. Boutmy. La developpment de la constitution et de la Societe en Angleterre, 1887.
10. Bryce. Modern Democracies, 1921.
11. Bismut. Essai sur la dualite legislative 1924.
12. Briol. Du mandat legislatif 1905.
13. Brooks. Political Parties and electoral Problems. New York 1923.
14. Brunet. La constitution allemande du 11 aout 1919, Paris 1921.
15. Code Napoleon.
16. Dareste. Les constitutions modernes.
17. Dandurand. Le mandat imperatif, 1896.
18. Dicey Lecons sur les rapports centre le droit et l'opinion publique en Angleterre, Paris 1906.
19. Dicey. Law of the Constitution.
20. Duguit. Traite de droit constitutionnel, 1923, 2 vol.
21. Duthoit. Le suffrage de demain.
22. Duguit. L'Etat, les gouvernements et les agents.
23. Dupriez. Les ministres dans les principaux pays d'Europe et d'Amerique, 2 vol.
24. Esmein. Elements de droit constitutionnel francais et compare, 2 vol. Paris 1921.
25. Esmein. La Chambre de Lords et la democratic.
26. Esmein. La constitution du Protectorat de Cromwell.
27. Errera. Traite de droit public belge, 1918.
28. Errera. Sommaire du cours de droit public belge, 1922.
29. Errera. Das Staatsrecht des Königreichs Belgien.
30. Gneist. Englische Verfassungsgeschichte.
31. Gazin. La nature juridique des reglaments du travail, 1913.
32. de Franqueville. Le gouvernement et le parlement britannique, 3 vol.

33. Hasbach. Die moderne Demokratie.
34. Hasbach. Die parlamentarische Kabinetregierung. Stuttgart 1919.
35. Hatschek. Englisches Staatsrecht.
36. Hymans. Histoire parlementaire de la Belgique de 1831–1900, 3 vol.
37. Hübner. Die parlamentarische Regierungsweise Englands in Vergangenheit und Gegenwart. Tübingen 1918.
38. Hauriou. Precis de droit constitutionnel, Paris 1923.
39. Heilfron. Die deutsche Nationalversammlung im Jahre 1919.
40. Janulaitis. Lietuvos visuomenės ir teisės istorija, Tilžė 1920.
41. Jellinek. Allgemeine Staatslehre, 1922.
42. Kloti. Die Proportionalwahl in der Schweiz 1901.
43. Kelsen. Die Verfassungsgesetze der Republik Oesterreich, 1922.
44. Leyert. Le president de la Republique, son role, ses droits, ses devoirs.
45. Lowell. The government of England, 1919.
46. Lamp. Das Zweikammersystem der österreichischen Bundesverfassung vom 1. X. 1920, 1922.
47. Laband. Die geschichtliche Entwicklung der Reichsverfassung im Jahrbuch des öffentlichen Rechts, 1907.
48. Larcher. Initiative parlementaire en France, 1896.
49. Lawell. Le gouvernement de l'Angleterre.
50. Matter. La dissolution des assembles parlementaires.
51. Moreau. Pour le regime parlementaire.
52. Moreau et Delpech. Les reglements des assembles legislatives, 2 vol. 1906–1907.
53. Montesquieu. Esprit des Lois.
54. Michell. Trois scrutins populaires en Suisse. Le Correspondant, 1913 sausio 10 d.
55. Malberg. Contribution a la theorie generale de l'Etat, 2 vol. 1920.

56. Orban. Le droit constitutionnel de la Belgique.
57. Oppenheimer. The Constitution of the German Republic, London 1924.
58. Pike. A constitutional history of the House of Lords, London 1894.
59. Raulinaitis. Darbo pradai Lietuvos Valstybės Konstitucijoje Laisvė, 1922 met. nr. 143, 144, 145.
60. Raulinaitis. Tautinis ekonominių interesų atstovavimas užsieny ir Lietuvoje, „Lietuvos Ūkis“, nr. 12.
61. Redslob. Die parlamentarische Regierung in ihrer wahren und unrechten Form, Tübingen, 1918.
62. Redslob. Le régime parlementaire, 1924.
63. Redslob. Abhandlungen über die parlamentarische Regierung.
64. Rehm. Allgemeine Staatslehre.
65. Ripert. La présidence des assemblées politiques 1908.
66. Revue du droit public et de la science politique 1924.
67. I ir II Seimo Stenogramas.
68. Steigiamojo Seimo darbai
69. Stavskij. Zakony graždanskieji Carstva Polskavo. Varšuva 1905, 2 tom.
70. Schelcker. Das parlamentarische System
71. Tonnies. Der englische Staat und der deutsche Staat. 1917.

Konstitucijos

1. Lietuvos Valstybės Konstitucija
2. Vokietijos Konstitucija
3. Amerikos Jungtinių Valstijų Konstitucija
4. Rumunijos Konstitucija
5. Suomijos Konstitucija
6. Čekoslovakijos Konstitucija
7. Francūzijos Konstituciniai įstatymai
8. Šveicarijos Konstitucija

Įstatymų rinkiniai

1. Vyriausybės žinios įvairūs metai
2. Reichsgesetzblatt
3. Journal officiel de la Republique Francaise